

TAŞ ESERLER EŞLİĞİNDE SİLLE’NİN BİZANS DÖNEMİ MİMARİSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

ÇİĞDEM TEMPLE

Dr., Sanat Tarihçisi

West Monroe, Louisiana, ABD

nctemple@yahoo.com

ÖZET

Bizans taş eser çalışmaları, yapıların durumu ne olursa olsun, mimarileri hakkında önemli veri sağlamalarının yanında, içinde bulundukları yerleşimlerin Bizans Dönemi demografisi, kültür, sosyal ve dini yaşamlarına ilişkin fikir verirler. Bu makalenin amacı, Konya’nın hemen dışında bulunan ve Türk-Yunan nüfus mübadelesine değin Hristiyanların yerleşim alanı olan Sille’nin Bizans Dönemi hakkında görüşlerimizi sunmaktır. Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren, Konya ve yakın çevresi oldukça önemli bir merkez olarak karşımıza çıkar. Tarihi Neolitik Dönem’e kadar uzanan Sille, tarih boyunca süreklilik gösteren bir yerleşim yeri olmuştur. Köyde birisi kagir, diğeri bir kaya manastırının içinde olmak üzere iki büyük kilise bulunur. Bunlardan ilki Başmelek Mikail’e adanmış olan Aya Elena Kilisesi’dir ve 327’de Kudüs’e hacı olmaya giderken Sille’ye uğrayan İmparator Konstantinos’un annesi Elena tarafından yaptırılmıştır. İlk kilise bilinmeyen bir zamanda yıkılarak, Ortaçağ’da ya da sonrasında yerine bugün hala mevcut olan kilise inşa edilmiştir. Kilisenin ilk yapı evresindeki durumu bilinmemekle birlikte, köyde tespit edilen taş eserler eşliğinde bu konuyla ilgili önerilerde bulunulabilir. Sille’de bulunan 10’u mimari, 7’si liturjik işlevli taş eserler Erken ve Orta Bizans dönemlerine tarihlenirler. Eserler, köyün tarihçesi ile birlikte ele alınarak değerlendirildiğinde, Erken Bizans Dönemi’nde burada sütunlu bir bazilikanın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sütunlu bazilikanın Aya Elena Kilisesi’nin ilk yapı evresi olduğu düşünülmektedir. Aya Elena Kilisesi’nin duvarlarında devşirme malzeme olarak karşımıza çıkan Orta Bizans Dönemi liturjik eserleri de, muhtemelen ilk yapının sonradan yenilenen temponunda kullanılmış olmalıdırlar. Liturjik eserlerin tarihlendirmesi bugün ayakta olan yapının inşasına “terminus ante quem” sağlaması açısından ayrıca önem taşır. İkinci yapı en erken 12. yüzyıldan sonra inşa edilmiş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Sille, Bizans mimarisi, Bizans mimari plastiği, Bizans taş eserleri.

STUDYING BYZANTINE ARCHITECTURE OF SILLE IN THE LIGHT OF STONE WORKS

ABSTRACT

The study of Byzantine stone works provide important information concerning historical buildings; regardless of the condition of the structures. They suggest the demographics, culture, social and spiritual conformation of the Byzantine Period in which they existed. In this context, the main intent of this article is to discuss, in detail, how Sille, a small village outside of Iconium that was Christian inhabited until the population exchange between Turkey and Greece, functioned during Byzantine Empire . From the early times of Christianity, Iconium and its vicinity were centers of considerable significance. Sille, by itself, has a long history reaching the Neolithic Era and appears as a continuous settlement throughout history. The village consists of two major churches, one of them is a wall church whereas, the other is a church that is part of a cave monastery. The former is known as Church of St. Helen and was dedicated to Archangel Michael. It was first built by Emperor Constantine's mother Helen, when she stopped at Sille during her pilgrimage to Jerusalem in A.D. 327. The church was destroyed in a later, unknown time. Another structure which is now situated in the village was built during or after Medieval Era. Although it is unclear how the first structure appeared, the article attempts to share suggestions which concern utilizing the Byzantine stone works that were detected in the village. The artefacts found in Sille constitute 10 architectural and 7 liturgical elements spanning from the Early to Middle Byzantine Period. After evaluating the stone works correlating with the village's history, it could be suggested that there was a columned basilica that belongs to the Early Byzantine Period. This columned basilica may be assumed to be the first phase of the Church of St. Helen. The liturgical fragments found on the walls of the Church of St. Helen as spolia belong to the Middle Byzantine Period and were probably used in the same church, having been incorporated during later renovations. Furthermore, liturgical fragments we dated are also important in terms of providing "terminus ante quem" and proving that the current building was built after 12th century.

Key Words: Iconium, Sille, Byzantine architecture, Byzantine architectural sculpture, Byzantine stone works.

Taş eser çalışmaları, eserlerin ait oldukları yapılar ortadan kalkmış olsalar bile, mimarileri hakkında önemli veriler sağlarlar; bulundukları yerleşimin Bizans Dönemi demografisi, kültürel, sosyal ve dini yaşamı hakkında fikir vermeleri açısından da önemlidirler. Bu bağlamda, Konya'nın hemen dışında bulunan ve Türk-Yunan mübadelesine değin Hristiyan halkın yerleşim alanı olarak iskan gören Sille'nin Bizans Dönemi'ne ilişkin görüşlerimizi bu yazıda toparlamayı amaçlıyoruz.

Konya'nın yaklaşık 8 km. dışında Takkeli Dağı'nın eteğinde konumlanmış olan Sille Köyü, günümüzde Konya Büyükşehir Belediyesi Selçuklu İlçesi'ne bağlı bir mahalle statüsündedir. Sille ve çevresinde saptanan höyüklerden köyün tarihinin Neolitik Dönem'e kadar uzandığı anlaşılmıştır (Bahar 1994: 314). Hristiyanlığın Anadolu'da bilinen en eski merkezlerinden biri olan Sille'de, daha önce yerleşim amaçlı kullanılan mağaralar Bizans Dönemi'nde kilise olarak kullanılmış; yerleşim Bizans Dönemi'nde de önemini sürdürmüştür (Sarıköse 2009: 7-8). Sille'nin orijinal adı *Tšokus* olup, Yunanistan'daki Peloponnes'te yaşayan Tsakonia halkından ya da Bizans Dönemi'nde kalelerde görev yapan, asker-polis karışımı bir güvenlik gücünü temsil eden *Tzekones* kelimesinden türemiş olmalıdır. K. Belke ve M. Restle köyün Sille adını 15. yüzyıl sonları-16. yüzyıl başlarında almış olduğunu öne sürerler (1984: 225). Ancak, Sille Aziz Khariton Manastırı'nda 19. yüzyıl başlarında piskopos olarak görev yapan Kyrillos VI Sille'nin adını *Sylata* olarak vermektedir (Hasluck 1973: 380). Sille, Erken Hristiyan Dönemi'nde başlayarak, Orta Bizans Dönemi'ni de içine alacak şekilde sürekli bir yerleşim alanı olarak karşımıza çıkar. Konya'nın Selçuklularca ele geçirilmesinden sonra buradaki yerli Hristiyan halkın bir kısmı Sille'ye gönderilmiştir. Selçuklu Dönemi'nde halkın tamamının Hristiyan olduğu düşünülmektedir. 16. yüzyıl vergi kayıtlarında Sille halkının yaklaşık % 95'i, 17. yüzyıl kayıtlarında % 78'i Hristiyan'dır. 19. yüzyılda, Sille'de hatırı sayılır bir Müslüman nüfus da yaşamaya başlamıştır (Aköz ve Ürekli 2013: 18-22). 20. yüzyıl başlarında, köy nüfusunun Müslüman Türk ve yoğun olarak Hristiyan halktan oluştuğu görülür (Ramsay 1918: 162). 19. yüzyılda Sille'nin nüfusunda bir artış görülür. Bunun sebebi Orta Anadolu'nun diğer kasaba ve şehirlerinden, hatta Lübnan gibi uzak yerlerden gayrimüslim göçü almasıdır. 19. yüzyılda onüç olan gayrimüslim mahalle sayısı 20. yüzyılda üçe inmiştir (Sarıköse 2009: 26-27). Mübadele sonrasında gayrimüslim halk Yunanistan'a göç etmiştir.

Konya'da pek çok aziz ve kutsal kişilerin kültleri tarih boyunca büyük önem taşımıştır. Bunlar içinde Sille ile bağlantılı olarak, köyde adına manastırı da bulunan Aziz Khariton yer alır. Aziz Khariton için iki önemli gün bayram olarak kutlanmaktadır. Bunlardan ilki 28 Eylül tarihinde kutlanan Aziz Khariton'un bayram günüdür. İkincisi 15 Mayıs'ta Sille'deki manastırda kutlanır; birkaç gün devam eder ve ibadet için gelenler bu süreyi manastırda geçirirler. Aziz Khariton, hakkında bir takım efsaneler bulunan gerçek bir kişiliktir. İkonion'lu olan azizin Kudüs'te keşişlik yaptığı, oldukça meşhur bir manastır kurduğu ve yine Filistin'de öldüğü bilinmektedir. Yaşadığı yıllar hakkında 272'ler ve 363-365 yılları civarı olarak iki farklı görüş bulunur. Aziz Khariton Manastırı ayrıca Meryem, Aziz Sabbas ve Aziz Amphilokhios'a adanmıştır. Aziz Sabbas Filistin'de manastırlar

kurmuştur, bu yüzden manastırda Aziz Khariton'la ilişkilendirilmiştir (Ramsay 1918: 165-166; Hasluck 1973: 56, 380).

Sille'de günümüzde biri kagir, diğeri kaya kilisesi olmak üzere iki önemli kilise bulunmaktadır. Bunlardan ilki Başmelek Mikail'e adanmış Aya Elena Kilisesi'dir. Bu yüzden Aziz Mikail Kilisesi olarak da bilinir (Belke ve Restle 1984: 225). Yapının girişindeki 1833 tarihli üçüncü onarım kitabesinden 327 yılında İmparator Constantinos'un annesi Helena tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Eyice 1966: 159; Belke ve Restle 1984: 225). Helena, Kudüs'e hac amacıyla giderken Sille'ye uğramış ve burada bir kilise yaptırmaya karar vererek, temel atma töreninde bulunmuştur (Konyalı 2007: 704). Helena'nın adının geçtiği üçüncü onarım Sultan Mahmut'un izniyle yaptırılmıştır, ilk iki onarım ise yapıdaki 1878 ve 1880 tarihli diğer iki kitabede geçer (Karpuz 2009: 920). Dördüncü ve son onarım Sultan Mecit Dönemi'nde yerli Hristiyan halk tarafından yaptırılmıştır (Mimiroğlu 2013: 186). Yapıya sonradan yapılan eklemeler ve onarımlar içinde, 1708'de ahşap galeri ve ikonostasis eklenmesi, 1833'te duvarlara fresko yapılması ve 1880'de kubbesinin onarılması sayılabilir. Ayrıca, altar levhasında 1837 tarihi geçmektedir (Belke ve Restle 1984: 225; Belke 1995: 834-835). G. L. Bell, 9 Mayıs 1905 yılında yapıya giderek ölçülerini almış, planını çıkarmış ve makale olarak yayınlamıştır (1907: 18-30)¹. Bell'in burada bulunduğu sırada, kilise hala köyde yaşayan Hristiyan halk tarafından kullanılmaktadır.

Yapı bugünkü şekliyle, naosu 15.60 m. x 15.40 m. boyutlarında, Kapalı Yunan Haçı plan tipindedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen formlu kilisenin batısında dikdörtgen planlı narteks bulunur. Nartekse açılan kuzey ve güney kapılar kapatılmıştır; bugünkü girişi batıdaki ana kapıdan sağlanmaktadır. Gelişmiş tipte Kapalı Yunan Haçı plan tipini yansıtan dört serbest paye üzerine oturan pandantif geçişli naosu vardır. Apsis doğuda eksende ve yarım yuvarlak biçimlidir. Haç kolları beşik tonozla örtülüdür. Pastophorium hücreleri dıştan düz duvar biçimli olup, içten apsis nişleri bulunur. Apsis ve naos arasında ahşap ikonostasis vardır. Kilisenin U biçimli galerisi kullanılmamaktadır. Kuzey ve güney duvarlarda haç kolları ile köşe mekanlarının eksenlerinde, yaklaşık birbirleriyle aynı genişlikte pencere açıklıkları yer alır. Apsiste biri eksende, diğer ikisi apsis çapraz eksenlerinde yer alan ve naos pencereleri ile aynı genişlikte, üçlü pencere düzenlemesi görülür. Naosun merkezinde bulunan kare mekan yüksek kasnaklı kubbe ile örtülüdür. Apsis örtüsü yarım kubbedir. Yapının tuğla olan örtü sistemi dışında tüm birimleri düzgün ya da yarı düzgün Sille taşı, kireç taşı ve yer yer moloz taştan yapılmıştır. Ayrıca duvar örgüsünde Orta Bizans Dönemi'ne ait devşirme taş eserler bulunur. Bugünkü yapı, plan açısından Orta Bizans Dönemi özelliklerini yansıtmakla birlikte 327 yılında yapıldığı belirtilen ilk yapı ile ilgisi yoktur. Kilise plan özellikleri ile 9.-10. yüzyıllara ait Fisandon, Ala Kilise ve İbrala gibi örneklerde izlenen Kapalı Yunan Haçı'nın 9. yüzyıldan sonra hakim olan prensiplerine uygundur (Eyice 1971: 181; Belke 1995: 834). İlk yapı muhtemelen yıkıldığından, Orta Bizans Dönemi sonları ya da Konya'da Geç Bizans Dönemi olmadığından, Bizans Dönemi sonrasında tekrar inşa edilmiş olmalıdır; ayrıca inşa sonrası

¹ Bell'in günlüğü için bkz., http://www.gerty.ncl.ac.uk/diary_details.php?diary_id=486.

yenilenmeler ve eklemeler yapılmıştır². Yapıda ayrıca son yıllarda restorasyon çalışmaları yapılmış ve müze olarak tekrar ziyarete açılmıştır.

Aya Elena Kilisesi dışında, Sille’de Aziz Khariton Manastırı’nda Meryem’e adanmış bir kaya kilisesi mevcuttur. Bell tarafından Kyriakon adıyla yayınlanan yapının makalede kısaca tasviri yapıp, planı ve bir resmi verilmiştir (1907: 25-27). K. Baedeker, yapıdan Paulus’un mağarası olarak bahsetmektedir (1914: 293). Manastır kilise, şapeller ve bir hücreden oluşur (Hasluck 1973: 373; Eyice 1966: 135-160). Kilise dört serbest destekle oluşturulmuş Kapalı Yunan Haçı plan tipindedir. Orta Bizans Dönemi’ne ait olan kaya kilisesi 1067 tarihli onarım kitabesi ile 9.-10. yüzyıllara tarihlenir (Eyice 1966: 153). İkinci kullanımında mezar taşına çevrilen bir çift sütun, envanter kayıtlarından anlaşıldığı üzere Sille’deki Ak Manastır’dan Konya Arkeoloji Müzesi’ne getirilmiştir. Üzerindeki yazıtta eserin 1301 yılı Ekim ayında ölen ve Kasım ayında gömülen Nikolaos oğlu Abraham’ın mezarı için yapıldığı yazmaktadır (Eyice 1966: 154-155).

Sille sınırları içinde yaptığımız arazi çalışmasında köyde dağınık olarak 9, Aya Elena Kilisesi’nde devşirme duvar malzemesi olarak 7 olmak üzere, Bizans Dönemi’ne ait 16 eser belirlenmiştir. Ayrıca, ikinci kullanımında mezar taşına çevrilen 1 çift sütun da müzeye Sille’den götürülmesi nedeniyle kapsam dahiline alınmıştır. Türlerine göre sınıflandırıldığında mimari işlevli eserlerin 1’i sütun kaidesi, 1’i çift sütun, 4’ü çift pencere sütunu, 4’ü sütun başlığıdır. Liturjik işlevli eserler 7 templon payesi olup, Sille Aya Elena Kilisesi’nde devşirme duvar malzemesi olarak cephelerde karşımıza çıkar. Aya Elena Kilisesi duvarlarında haç bezemeli mezar taşları konumuz dışında olduğundan kapsam dışı bırakılmıştır³.

1. Sütun kaidesi, Sille Konak Restaurant (Fig. 1)

Traverten

Ç: 48 cm. Tüm Y: 41 cm. Pl.G: 57 cm. Pl.D: 56 cm. Pl.Y: 8 cm.

Attika C tipindeki kaide, sonraki kullanımında kuyu bileziği olarak kullanılması amacıyla ortası tamamen oyulmuş olarak karşımıza çıkar. Plinthus köşelerinde ve üst kenarlarında kısmen kırıkları olan sütun kaidesi düz, profilsiz plinthus üzerinde yarımküre biçimli torusludur. Torus üzerinde ikili bilezik yer alır. Dört köşesinde kırık olduğundan biçim vermeyen dört kabartma motifle bezenmiştir.

² Çeşitli yayınlarda ilk yapı 327, ikinci yapı 13. yüzyıla tarihlendirilirken, son yapı dönemi 19. yüzyıl olarak verilmektedir (Eyice 1966: 158; Karpuz 2009: 920; KBB 2010: 533). K. Belke, son yayınında yapıyı Orta ya da Geç Bizans Dönemi’ne tarihler (1995: 834). Yapıyla ilgili makalesinde E. Danık, bugünkü mevcut yapının kesinlikle 327 tarihli yapı olmadığını belirtir, yapı ile ilgili diğer yayınları tartışarak kilisenin inşasının silindirik yüksek kasnağa oturan kubbesi nedeniyle Orta ya da Geç Bizans Dönemi’ne ait olabileceğini savunurken, diğer yandan Iustinianos öncesi olabileceğini de ekleyerek tarihlemeyi iyice sorunlu hale getirir (1997: 182-183).

³ Katalogda yer alan eserlerin boyut kısaltmaları: Ç: Çap, Y: Yükseklik, G: Genişlik, D: Derinlik, Ü.G: Üst genişlik, A.G: Alt genişlik, Ü.D: Üst derinlik, A.D: Alt derinlik, Ab.Y: Abakus yüksekliği, Pl.Y: Plinthus yüksekliği, Pl.G: Plinthus genişliği, Pl.D: Plinthus derinliği, ö.ç.m: ölçülemez, k: kırık.

2. Çift Sütun, Konya Arkeoloji Müzesi-Env. no. 95, Sille Ak Manastır⁴ (Fig. 2-3)**Gri-beyaz mermer****Y: 152 cm.(k) G: 49 cm.(k) D: 24 cm.(k)**

İki ayrı dönemde ve iki ayrı işlevde kullanılmış olan eser ilk döneminde çift sütundur. Sonraki kullanımında yatay biçiminde tekrar işlenmiş ve Sille'de Ak Manastır'da mezar taşı olarak kullanılmıştır. Arka yüzünden, dikdörtgen kesitli payenin iki yandan yarım sütunlarla genişletilmesiyle oluşturulmuş basit formda çift sütun olduğu anlaşılır. Ön yüzdeki yazıtta, eserin 1301 yılı Ekim ayında ölen ve Kasım ayında gömülen Nikolaos oğlu Abraham'ın mezarı için yaptırıldığı yazar. Eserin geç dönem yüzü sekiz bölüme ayrılmış; üçünde kabartma zigzag motifi, üçünde yazıt, diğer ikisinde ise yiv motifleri ve sütun bezemeleridir. Altta ve üstte yazıtlı iki bordür yer alır (Eyice 1966: 154-155; Özönder 1998: 102-104.)

3. Çift pencere sütunu, Sille Konak Restaurant (Fig. 4).**Gri-beyaz mermer****Y: 112 cm. G: 74 cm. D: 30 cm.**

Plinthusu kısmen bugünkü zeminin altında kalmış olan çift pencere sütunu günümüze oldukça iyi durumda ulaşmıştır. Sütun, üzerinde bulunan silmelerle hareketlendirilmiştir. Sol yarım sütun üzerinde pencere şebekesinin yerleştirildiği 2.5 cm. boyutlarında 1.5 cm. derinliğinde kare biçimli üç oluk görülür. Üst yüz kaba yonudur; alt yüz görülemez.

4. Çift pencere sütunu, Sille Konak Restaurant (Fig. 5)**Gri-beyaz mermer****Y: 112 cm. G: 69 cm. D: 29 cm.**

Plinthusu kısmen bugünkü zeminin altında kalmış olan çift sütun, üzerindeki silmelerle hareketlendirilmiştir. Sol yarım sütun üzerinde pencere şebekesinin yerleştirildiği 2 cm. boyutlarında 1.5 cm. derinliğinde karemsi üç oluk görülür. Üst yüz kaba yonudur; alt yüz görülemez.

5. Çift pencere sütunu, Sille Parkı (Fig. 6)**Gri-beyaz mermer****Y: 103 cm. G: 71 cm. D: 27 cm.**

Çift sütunun plinthusu kısmen toprak altındadır. Sütun yüzeyinde çizikler olmasına rağmen günümüze iyi durumda ulaşmıştır. Altta ve üstte plinthus ile sınırlanır. Üzerinde silmelerle hareket sağlanmıştır. Üst yüzünde murç izleri görülür.

6. Çift pencere sütunu, Sille Parkı (Fig. 7)**Gri-beyaz mermer****Y: 103 cm. G: 71 cm. D: 27 cm.**

⁴ Eserin geliş yeridir.

Çift sütunun üst köşelerinde kırıklar göze çarpmaktadır. Altta ve üstte plinthus ile sınırlanır. Üzerinde silmelerle hareket sağlanmıştır. Üst yüzünde murç izleri, yüzeyinde kısmen ince tarak izleri görülür.

7. Çanak tipinde sütun başlığı, Sille Konak Restaurant (Fig. 8)

Gri-beyaz mermer

Y: 36 cm. Ç: 41 cm. Ü.G: 44 cm.(k) Ü.D: 39 cm.(k) Ab.Y: 9.5 cm.

Sille'de Konak Restaurant'ın bahçesinde bulunan sütun başlığı, üstte abakus kısmında ve altta kırıklarla karşımıza çıkar. Bezemesiz başlığın abakusunda kalın tarak izleri mevcuttur. Üst yüz düzgündür; 10 cm. çapında ve 10 cm. derinliğinde kurşun yuvası vardır. Abakusu düz ve profilsizdir.

8. Çanak tipinde sütun başlığı, Sille (Fig. 9)

Gri-beyaz mermer

Y: 19 cm.(k) Ç: 42 cm. Ü.G: ö.ç.m Ü.D: ö.ç.m Ab.Y: ö.ç.m

Sille köyü içinde bulunan sütun başlığı kırıktır; bir bölümüyle toprak altındadır. Altta bilezikli olan başlık yüzeyinde Latin haçına ait alt haç kolu mevcuttur ve kabartma tekniğinde işlenmiştir. Başlık yüzeyi taraklıdır; alt yüzde murç izleri görülür.

9. Çanak tipinde sütun başlığı, Sille Konak Restaurant (Fig. 10)

Beyaz mermer

Y: 31 cm. Ç: 39 cm. Ü.G: 46 cm. Ü.D: 42 cm.(k) Ab.Y: 9.5 cm.

Abakusunda ve enlemesine kırık olan başlık üzerinde kabartma tekniğinde içbükey yirmisekiz yiv yer alır. Yiv başlangıçlarında yumurta motifleri işlenmiştir. Abakusu düz ve profilsizdir. Alt yüzde biri 1.5 cm., ikisi 3 cm. çaplarında, 1 cm. derinliğinde üç kurşun yuvası vardır. Alt yüz düzgün, üst yüz kaba yonudur.

10. Çift sütun başlığı, Sille Konak Restaurant (Fig. 11)

Gri-beyaz mermer

Y: 41 cm. Ü.G: 68 cm.(k) Ü.D: 52 cm. A.G: 53 cm. A.D: 38 cm.(k) Ab.Y: 9 cm.

Altta, üstte abakus kısmında ve arka yüzde kırıkları olan başlık muhtemelen havan olan sonraki kullanımı için altta 29 cm. çapında oyulmuştur. Başlık içbükey otuz yivle bezenmiştir. Yiv başlangıçları yumurta motiflidir. Abakusu düz ve profilsizdir. Alt ve üst yüzleri kaba yonudur.

11. Templon payesi, Sille Aya Elena Kilisesi (Fig. 12)

Gri-beyaz mermer

Y: 61 cm. G: 16 cm.(k)

Doğu cephe duvar örgüsünde bulunan templon payesi, kenarlarda kısmen kırıklar olmasına rağmen bütünüyle günümüze ulaşmıştır. Ön yüzde dikdörtgen bir çerçeve içinde üçlü şeritlerle oluşturulmuş üçlü saç örgüsü motifi bezenmiştir. Örgünün geçme araları matkapla oyularak bezenmiştir. Örgüleri oluşturan şeritler dışbükey işlenmiş, örgü araları derin oyularak ışık-gölge etkisi yaratılmıştır.

12. Templon payesi, Sille Aya Elena Kilisesi (Fig. 13)**Gri-beyaz mermer****Y: 89 cm.(k) G: 25 cm.**

Üstte kırık olan paye, yapının kuzey cephe duvar örgüsünde kullanılmıştır. Ön yüzde kare içinde daire motifli kompozisyon görülür. Dairelerin dördü mevcuttur; üstten alta doğru dairelerin birincisi çarkıfelek motifi, ikincisi dört yapraklı yonca, üçüncüsü yaprak üstleri konturlanmış sekiz sivri yapraklı çiçek motifi ve dördüncüsü dört yuvarlak yapraklı çiçek motifi ile doldurulmuştur. Çarkıfelek motifi dışbükey işlenmiştir. Çiçek motiflerinde konturlamalar yüzeyseldir.

13. Templon payesi, Sille Aya Elena Kilisesi (Fig. 14)**Gri-beyaz mermer****Y: 51 cm.(k) G: 25 cm.**

Kuzey cephe duvar örgüsünde bulunan paye altta ve üstte kırıktır. Ön yüzde içleri bezemeli düğümlü daireler kabartma tekniğinde işlenmiştir. Üstten birinci daire dört yapraklı yonca ile doldurulmuştur. Ortadaki dairede çarkıfelek motifi görülür. Alttaki daire diğerlerine göre daha küçük çaplı olup, içi sekiz sivri yaprak motiflidir. Motifler üslup olarak 12 no.lu eserle benzer işlenmişlerdir.

14. Templon payesi, Sille Aya Elena Kilisesi (Fig. 15)**Traverten****Y: 105 cm.(k) G: 19 cm.**

Kuzey cephe duvar örgüsünde bulunan paye, kenarlarda kısmen kırık olarak karşımıza çıkar. Ön yüzde üstte madalyon içinde incili Malta haçı kabartma tekniğinde işlenmiştir. Boş bir yüzey altında, üçlü şeritlerle oluşturulmuş ikili örgü motifli kompozisyon devam eder. Örgüyü oluşturan şeritler dışbükey kabartılmış, şerit araları derin oyulmuştur. Yüzeyde aşınmalar mevcuttur.

15-17. Templon payesi, Sille Aya Elena Kilisesi (Fig. 16-18)**Gri-beyaz mermer****15) Y: 44 cm.(k) G: 17 cm.****16) Y: 27 cm.(k) G: 17 cm.****17) Y: 52 cm.(k) G: 17 cm.**

Üç kırık parça halindeki templon payeleri yapının kuzey, doğu ve batı cephelerinde duvar örgüsünde karşımıza çıkarlar. Görünen yüzlerinde kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı motiften oluşan kompozisyon işlenmiştir. 16 no.lu parçada altta daire içinde Malta haçına ait üst ve sol kol görülür. Yapraklar ortaya doğru derin oyulmuş, orta damar adeta bir çizgi halinde verilmiştir. Haç kolları kenarlarda yüksek, içte derin oyulmuştur. Bezeme kompozisyonu ve boyutları açısından aynı templon kuruluşunda kullanılmış oldukları anlaşılmakla birlikte; toplam yüksekliğe bakıldığında üç parçanın aynı payeye ait olmadığı görülür. Parçalar üç ayrı payeye ait olabilecekleri gibi, iki ayrı payenin kırık parçaları da olabilirler.

Sille’de belirlenen Bizans Dönemi taş eserlerinin malzemesini gri-beyaz ve beyaz renkte mermer ve traverten oluşturur. Bölgede genellikle Selçuklu yapılarında yapı malzemesi olarak kullanılmış olan ve Meram yakınlarında Gödene köyünde bulunan taş ocaklarından sağlanan traverten taşı sadece iki eserde karşımıza çıkar (Fig. 1 ve 15). Bizans döneminde Konya ve yakın çevresinde kullanıldığı bilinen herhangi bir ocak olmamakla birlikte, günümüzde zengin mermer yatakları olan ilde, muhtemelen Antik Dönem’de de etkin yerel ocaklar bulunmaktaydı. Nitekim Sille’nin 10 km. güneydoğusunda Çakılıçi Höyük’te yapılan çalışmalarda, yerleşimin batısında bulunan antik taş ocaklarında açılan mermer ocaklarında, Hellenistik ve Roma seramiklerinin bulunması bu ocakların Roma döneminde hala kullanım gördüğüne işaret eder (Bahar, 2008, s. 237). 9 no.lu sütun başlığının malzemesi olan beyaz mermer –ki genellikle beyaz Afyon mermeri ya da Afyon şekerli olarak bilinir- Dokimeion kökenli kaliteli bir türdür, özellikle Roma döneminde seçkinlerin lahit yapımında oldukça rağbet görmüş ve sonrasında da kullanılmaya devam edilmiştir⁵.

Konak Restaurant’ta tespit edilen sütun kaidesi Y. Ötüken’in oluşturduğu tipolojiye göre Attika C tipindedir (1996: 161-163) (Fig. 1). Attika C tipi kaideler plinthus, torus ve boyun kısımlarından oluşmaktadır; bu tipin ayırıcı özelliği yarımküre biçimli torusa sahip oluşudur. Sille örneği C tipinin bir çeşitlemesi olup, torustan boyuna geçişte çapı daralarak yükselen ikili bilezikle beraber işlenmiştir ve bu tipte nadir görülen şekilde, köşelerde biçim vermeyen (muhtemelen stilize kalın ve etli yaprak) kabartma birer motifle bezenmiştir. Sütun kaide çapları mimaride kullanıldıkları yer konusunda bilgi vermeleri açısından önem taşımaktadır. Sille’deki kaide, çapı ve yüksekliği açısından kiliselerde naosta ve nef ayrımlarında kullanılan kaidelerle uyumludurlar; liturjik kuruluşlarda kullanılmamıştır. Attika tipi kaideler Bizans mimarisinde hemen her bölgede karşımıza çıkar ve yayınlarda 4.-6. yüzyıllara tarihlendirilirler. C tipine literatürde çok az yer verilmiş ve tanımlaması yapılmamıştır. Çok sayıda eserin İstanbul’dan Marzememi (Siracusa/Sicilya), Meryemlik ve Filistin’de Et Tabgha’ya ihraç edildiği bilinir (Keskin 2010b: 233). Attika C tipi kaidelerin örnekleri Anadolu’da Aizanoi’da (Niewöhner 2007a: 203, no.21), Çorum’da Boğazkale Müzesi’nde (Keskin 2010a: 44-48, 240, kat.no. 12-16), Bithynia’da Kayapa’da ve İmralı’da karşımıza çıkar (Ötüken 1996: 153-154, 161, levha 24/6, 25/3). Sille’deki kaideye benzer, yapraklarla bezeli bir örnek Anadolu dışında Porec Euphrasius Katedrali’nde saptanmıştır (Terry 1988: resim 46).

Çift sütunlar dikdörtgen kesitli bir payenin iki dar kenarından birer yarım sütunla genişletilmesiyle oluşturulurlar. Yaklaşık 2 m. boyutlarında olan çift sütunlar kiliselerde naosta orta nef ve yan nefler arasında, nartekste ve galerilerde karşımıza çıkarlar

⁵ Mermerleri ile ünlü Afyon bugünkü karayoluyla Konya’ya sadece 230 km. uzaklıktadır; Dokimeion (İşcehisar) ise 250 km. mesafede yer alır. Dokimeion üzerinden Amorion ve Konya arasındaki yol hattı Roma Dönemi’nden itibaren kullanılan bir yol hattıdır ve Dokimeion’lu heykeltraş ve mermer ustalarının Roma Dönemi’nde Küçük Asya’da başka yerlerde çalıştıkları ve Dokimeion mermerinin oldukça talep gören bir ihraç malzemesi olduğu bilinmektedir (Hall ve Waelkens 1982: 153; Yalçın 2001: 556). Dokimeion ocaklarında belirlenen haç motifleri ve insan figürleri, ocakların Roma Dönemi sonrasında da kullanıldıklarını gösterir. Son yıllarda T. Drew-Bear bir ocak duvarında Iustinianos’un adının bir kazımasını keşfetmiştir (Sodini, 2002, s. 130).

(Niewöhner 2007a: 177, 178). Sille'den Arkeoloji Müzesi'ne götürülen çift sütun, ikinci işlevinde alt ve üstten kesilmiş, bir yüzü yatay doğrultuda motiflerle bezenip, yazıt eklenerek mezar taşına çevrilmiştir (Fig. 2 ve 3). Arka yüzü, payenin iki yandan yarım sütunlarla genişletilmesiyle oluşturulmuş basit formda bir çift sütundur. Çift sütunların, bölge dahilinde, Binbir Kilise yapıları arasında tonozlu bazilikalarda kullanımı 5.-9. yüzyıllar arasında yaygındır. Madenşehir'de 1 no.lu kilisenin destek sistemi de tamamen çift sütunlarla sağlanmıştır (Belke ve Restle 1984: resim 38). Aslında tüm Orta Anadolu'da bu tür çift sütunların yoğun olarak kullanıldığını görürüz (Eyice 1971: 154). Çeşitli boyutlarıyla ve genelinde Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenerek Kappadokia'da Niğde Andaval'daki Konstantine ve Helena Kilisesi'nde (Pekak 1998: 576), Sivrihisar Kızıl Kilise'de (Doğan 2008: 43), Kütahya ve çevresinde (Niewöhner 2007a: 177-178), Galatia'da Çukurören'de (Vardar 2008: 459), Mamak Gökçeyurt Köyü'nde, Bala'ya bağlı Karahamzalı'da (Vardar 2006: 273, 275), Milet'te (Niewöhner 2007b: 12), Çanakkale'de (Türker 2009: 204, resim, 1-4) ve İstanbul'da Manganlar Bölgesi'nde Gülhane Askeri Hastanesi avlusunda paralelleri mevcuttur (Tezcan 1989: 346-347).

Sille'de dört örneği görülen ve Bizans mimari terminolojisinde "mullion" olarak da bilinen pencere sütunları, daire kesitli olabildiği gibi çift sütun formunda da karşımıza çıkarlar (Fig. 4-7). Pencere sütunları apsis açıklıklarında, galerilerde bulunan arkadlarda ve pencerelerde kullanılırlar. Erken Dönem'de bu tür küçük çift sütunlar, özellikle pencerede ve arkadlarda yaygın kullanılırlar (Ötüken 1996: 148; Niewöhner 2007a: 177, 178). Bizans'ın sonraki dönemlerinde aynı işlevde devşirme olarak kullanılmaya devam etmişlerdir. Karaman ve Karadağ çevresinde No.5'te, No. 15'te, No. 31 ve No. 32 kiliselerinde, ayrıca Mihaliç'te, Maden Dağı'nda (Ramsay ve Bell 1909: 66, 130, 155, 213, 218, 253, resim 29, 95, 120, 174, 176, 180, 211e, 219), Kilistra'da (Belke ve Restle 1984: 189, resim 49), Kütahya ve çevresinde (Niewöhner 2007a: 177-178, 211, 214-217, kat.no. 66, 68, 84, 87, 94, 99, 100, 106, 108, 111, 112), Bursa ve çevresinde pek çok benzeri bulunmaktadır (Ötüken 1996: 143-144, 147-148, levha 21/4-5, 22/4, 6). Ayrıca, İstanbul Şile'de ve Yunanistan'da Delphi'de 6.-7. yüzyıllara ait şapelde benzerleri saptanmıştır (Peschow ve diğerleri 2002: 470-473; Goffinet 1962: 256, 258, resim 21). Sille içinde tespit edilen mimari işlevli eserlerden çift pencere sütunları boyut ve üslupları ile uyumludurlar, aynı yapıda birlikte kullanılmış olmalıdırlar.

Sille'de bulunan çanak tipinde üç sütun başlığından 7 no.lu bezemesiz, 8 no.lu haç kabartmalı ve 9 no.lu yivli olarak işlenmiştir; üçünde de çapların birbiriyle uyumlu olduğu görülür (Fig. 8-10). Yüksekliklerine bakıldığında 8 no.lu kırık olmakla birlikte, diğer ikisinde paralellik gözlemlenir. Sütun başlıklarının boyutları açısından değerlendirilmeleri önemli olup, özellikle çap ve yükseklik ölçüleri, başlıkların işlevine ve hangi mekanda kullanılmış olabilecekleri konusuna ışık tutarlar. Bu yönüyle, Sille başlıklarının mimaride taşıyıcı destek sisteminde kullanıldıkları anlaşılır. 10 no.lu çift sütun başlığında bulunan kabartma tekniğinde yivler içbükey işlenişleri ve yiv başlangıçlarındaki yumurta motifleriyle, 9 no.lu başlıkla aynı üslupta karşımıza çıkar (Fig. 10 ve 11). Bezemesiz çanak başlıklara Anadolu'da Aizanoi ve çevresinde (Niewöhner 2007a: 175, 207, no. 45-47), Bithynia'da İznik'te ve Mustafa Kemal Paşa'da (Ötüken 1996: 173-175, levha 28/2-3),

İstanbul Şile Kumbaba'da rastlanır (Peschlow ve diğerleri 2002: 479, no. 151). Haç motifli çanak başlığın paraleli Kütahya'da Kalfalar'da 5.-6. yüzyıllara ait bir başlıkta izlenir (Niewöhner 2007a: 175, 207, no. 48). Yivli çanak başlıklar imparatorluğun birçok merkezinde farklı üsluplarda karşımıza çıkmaktadır. Konya'ya yakın merkezlerden Akşehir'de (Yıldırım 2006: 50-51, kat.no. 033-035), Afyon Müzesi'nde, Hierapolis Müzesi'nde, Seyitgazi Müzesi'nde, Selçuklar Sebaste kazı deposunda (Parman 2002: 181-182, 189-190, 193, resim 140, 157, 158, 167, 168, 183a; Hierapolis'in diğer örnekleri için bkz. Niewöhner 2007a: 280-281, no. 401, 402), Kütahya çevresinde Hacımahmut'ta, Çavdarhisar'da, Örencik'te, Çerte'de, Aizanoi'da (Niewöhner 2007a: 173-175, 206-207, no. 35-44), Nevşehir Müzesi'nde (Temple 2010: 540, 544, no. 5), Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde, Alaeddin Camisi'nde, İnönü Parkı'nda, Arslanhane Camisi'nde (Alpaslan 2001: 267-268, no. 1-4; Niewöhner, 2007a: 280, no. 396-400; Öney 1990: resim 4, 6, 10) ve Çorum'da (Keskin 2010a: 102-122, kat.no. 62-80) paralellerini gördüğümüz başlıklar, çevre bölgelerde Milet'de (Feld 1977-1978: 168, resim 132/f), Didyma'da (Peschlow 1975: 215, levha 38/4), Bursa Mustafa Kemal Paşa'da ve Bük'te (Ötüken 1996: 175-176, levha 28/5), Kumluca'da (Doğan 2006: 213, resim 8), Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde (Temple 2001: 66-67, resim 28), Xanthos'ta Akropolis Bazilikası'nda (Sodini 1996: 209, resim 15), başkent İstanbul'da Aya Eirene Kilisesi apsisi önünde, Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Harem Dairesi Fil Bahçe'de, Gülhane Parkı çevresinde (Tezcan 1989: 149, 325, 327, 328, 335, no. 170, 452, 458, 473), Şile Kumbaba'da 4.-6. yüzyıllara tarihlenen çok sayıda örnekle karşımıza çıkar (Peschlow ve diğerleri 2002: 478-479, no. 147-150). Tipleri arasında farklılık olsa da, gerek boyut uyumları gerek yivli başlıkların üslubu nedeniyle başlıkların aynı kiliseye ait oldukları düşünülür.

Mimari işlevli parçalar topluca değerlendirildiğinde, özellikle çift pencere sütunları ve sütun başlıklarının kendi içlerinde uyumları ve lokasyon açısından kent dışında bir yerleşimde bulunmaları nedeniyle aynı yapıda kullanılmış oldukları ileri sürülebilir. Yayınlarda 4.-6. yüzyıllara tarihli bu tip eserler, bölgenin tarihçesi ile birlikte ele alındığında, ilk inşasının 4. yüzyılda yapıldığı bilinen Aya Elena Kilisesi'ne ait olmalıdırlar. Eserlerin türleri ilk yapı evresinin sütunlu bazilika olduğuna işaret eder. Çift sütun ve başlık ise, Binbir Kilise örneklerinin genelinde karşımıza çıktığı üzere, aynı kilisenin narteks girişi gibi farklı bir biriminde kullanılmış olabilirler.

Liturjik işlevli eserlerin tümü templona ait olduğu düşünülen paye olup, Aya Elena Kilisesi'nin duvar örgüsünde devşirme malzeme olarak kullanılmışlardır. Bu tür küçük ve bezemeli payeler kiliselerde templonun yanı sıra soleada, ambonlarda, ayrıca nefler arasında ve galeride korkuluk levhaları arasında kullanılırlar (Alpaslan, 1996, s. 96). Dört sivri yapraklı kompozisyonla bezeli 15-17 no.lu payeler, aynı templon kuruluşuna aittir (Fig. 16-18). 11 ve 13 no.lu payeler farklı bezeme programında olsalar da boyut olarak bu grupla uyumludur (Fig. 12 ve 14). Motif ve üslup olarak bu grupla uyumlu, ancak boyut açısından farklılık gösteren 12 no. lu paye kısmen kırıktır, mevcut yüzü payenin dar yüzüne ait olabilir (Fig. 13). Malzemesi, motif ve üslubu ile bu gruptan ayrılan 14 no.lu paye liturjik kuruluş içinde ambon gibi başka bağımsız bir kuruluştaki kullanılmış olabilir (Fig. 15). Aya Elena Kilisesi duvarında bulunan liturjik işlevli payeler, malzeme ve üslup

açısından diğerlerinden ayrılan 14 no. dışında muhtemelen aynı kuruluştaki ve aynı işlevde kullanılmıştır. Teknik, motif, kompozisyon ve üslup özellikleri ile tümü Orta Bizans Dönemi'ne aittir.

Templon payelerinden 11 ve 14 no.lu parçalarda işlenen ikili ve üçlü örgü motifleri, benzer üslupta 10.-12 yüzyıllara tarihli Uşak Selçukler kazısı buluntuları içinde (Fıratlı 1970: 117, resim 13, 14, 18), Hierapolis Müzesi'nde Orta Bizans Dönemi'ne ait templon payesinde (Parman 2002: 126-127, resim 55), Uşak Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir arşitrav üzerinde (Mercangöz 2008: 84, resim 14) ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde levha üstünde karşımıza çıkar (Alpaslan 1998: resim 9). İzmir'de, Bergama'da, Manisa'da ve Afyon'da motifin kullanıldığı örnekler bulunur (Yalçın 2001: 553, resim 5, 6). Motif, Anadolu dışında Atina Bizans Müzesi'nde levhalar ve templon payeleri üzerinde izlenir (Mavroidi 1999: 136, 138, 141, 143, no. 182, 184, 188, 192). Tümü de 11.-12. yüzyıllara tarihli Makedonya Nerezi'de ikona çerçevelerinde ve templon payelerinde, Ohrid Ayasofya'sında kemer üzerinde, Ohrid Aziz Klemens Kilisesi'nde templon sütunlarında, Moroddviz'de levha üzerinde ve Skopi Vodno Dağı'nda Bakire Meryem Kilisesi'nde arşitrav üzerinde Orta Bizans Dönemi'ne ait eserlerde karşımıza çıkar (Filipova 2008: 192, resim 1, 6)⁶.

Payelerden 12 ve 13 no.lu eserlerdeki içleri çiçek, çarkifelek motifleriyle doldurulmuş düğümlü daireler ya da kare motiflerinden oluşan kompozisyonun en erken örneklerini Yunanistan'da Korinth'te Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmiş levha ve arşitravlarda görmek mümkün olsa da (Scranton 1957: 6, 119, no. 6, 155), yoğun kullanımı Orta Bizans Dönemi'nde Anadolu içi ve dışı pek çok merkezde görülür⁷. Daha çok arşitravlarda, frizlerde, kornişlerde, levhalarda ve lahitlerde görülen kompozisyonun paye üzerinde uygulaması ise 11. yüzyılda Uşak Selçukler'de (Grabar 1976: levha 6) ve Yunanistan'da 11.-12. yüzyıllara tarihli Aziz Theodore Kilisesi'nin templonunda karşımıza çıkar (Drandakis 2008: 410, resim 5).

Aya Elena Kilisesi'ndeki 15-17 no.lu payelerde izlenen dört sivri yapraklı çiçeklerden oluşan kompozisyon 6. ve 12. yüzyıllar arasında uygulanan bir motiftir. Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde 9.-10. yüzyıllara tarihlendirilen templon payeleri (Alpaslan 1996: 81-82, 83-84, 88-89, kat.no. 16, 18, 26), Afyon Müzesi'nde bulunan 10. yüzyıla ait templon arşitravı (Parman 2002: 109-110, resim 23a-b), Phrygia'da Akronion'da 10. yüzyıla ait arşitrav (Cheynet ve diğerleri 2004: 216), Amorion'dan bir levha (Iverson 2008: 496, resim 15) ve Didyma'dan 10.-12. yüzyıllara ait dilli bir templon payesi paralel karşılaştırma örnekleridir (Peschlow 1975: 221, no. 22, levha 42/4).

Yapılarda kullanılan devşirme malzemeler, yapıların inşa tarihlendirilmesinde *terminus ante quem* sağlamaları açısından yararlıdır. Aya Elena Kilisesi duvarlarındaki

⁶ Motif başkentte Paleologoslar Dönemi'nde de uygulanmaya devam etmiştir (Mango ve Hawkins 1968: 180, resim 81).

⁷ Paralel örnekler için bkz. Parman 2002: 99, 109-110, resim 3, 20, 22; Niewöhner 2008: 325, 328, 340, resim 30, 37a-b, 58c-d; Temple 2011: 541-542, 545, resim 12-14; Peschlow 1975: 227-229, levha 44/4; Alpaslan 1998: resim 8, 11; Alpaslan 2001: 22-23, resim 22; Feld 1975: 370-371, levha 119c; Grabar 1976: 48, levha 13c, 14a-b; Salvatore ve Lavermicocca 1980: 115, 120-122, resim 26, 39-42.

devşirme liturjik işlevli eserler, bugünkü yapının inşasının en erken 12. yüzyıl sonrası, Orta Bizans Dönemi sonlarında olduğunu ortaya koyar. Yapı, muhtemelen, Konya'nın Selçuklular tarafından ele geçirilmesinden sonra, Sille'ye gönderilen yerli halk tarafından tekrar inşa ettirilmiş olmalıdır. Bizans mimarisinde, erken tarihli yapıların liturjik kuruluşlarının sonraki dönemlerde yenilendikleri bilinmektedir. Bu nedenle, yapı ve liturjik kuruluş tarihlendirmeleri birbirlerinden farklı olabilir. Makalede tanıtılan liturjik örneklerin, günümüze gelen kilisenin ilk yapı evresinin Orta Bizans Dönemi'nde yenilenmiş templonuna ait taş eserlerden bazıları oldukları düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aköz, A. ve B. Ürekli. 2013. "The Demographic Structure of Sille: Muslim and Christian Population in the Historical Sequence", *Sille Hagia Eleni Museum*, Ed. İ. M. Mimirolu, İstanbul, 16-27.
- Alpaslan, S. 1996 *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayinle İlgili Plastik Eserler*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Alpaslan, S. 1998. "Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki Trapez Kesitli Levhalar, Levha Üstü ve Levha Kaideleri", *Adalya*, 2:235-247.
- Alpaslan, S. 2001. "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı*, Ankara, 265-299.
- Baedeker, K.. 1914. *Konstantinopel, Balkanstaatten, Kleinasien Archipel Cypern. Handbuch für Reisende*, Leipzig.
- Bahar, H. 1994. "Takkeli Dağ (Kevele Kalesi) ve Konya Tarihi Bakımından Önemi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3: 313-333.
- Bahar, H., 2008, "Konya-Karaman Yüzey Araştırmaları 2006", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1:235-254.
- Belke, K., 1995, "Lykaonien", *Reallexion zur Byzantinischen Kunst*, Stuttgart, 5: 814-855.
- Belke, K. ve M., Restle. 1984. *Galatien und Lykaonien (Tabula Imperii Byzantini 4)*, Wien.
- Bell, G. L., 1907, "Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia", *Revue Archéologique*, 9: 18-30.
- Cheyne, J. C., T. Drew-Bear ve J. P. Sodini. 2004. "Une inscription d'Akroinos Datant de Constantin Porphyrogénète. Avec une note de Jean-Pierre Sodini", *Revue des études byzantines*, 62: 215-228.
- Danık, E.. 1997. "Konya, Sille'deki Aya Elena Kilisesi", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 20: 177-192.
- Doğan, S. 2006 "Likya'da Bizans Taş Yapıtları", *III.Uluslararası Likya Sempozyumu, 07-10 Kasım 2005*, Ed. K. Dörtlök, 1: 209-224.
- Doğan, S., 2008, *Kappadokia Bölgesi Sivrihisar'daki Kızıl Kilise*, İstanbul.
- Drandakis, N. 2008 "Χρονολογημένα Βυζαντινά Γλυπτά Της Μανης Του 11ου κά του 12ου Αιώνα", *La sculpture byzantine VIIe - XIIe siècles. Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000)*, *Supplément au Bulletin de correspondance hellénique*, Ed. C. Pennas ve C. Vanderheyde, Paris, 409-417.
- Eyice, S., 1966, "Konya ile Sille Arasında Akmanastır", *Şarkiyat Mecmuası*, 6: 135-160.
- Eyice, S., 1971, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul.
- Feld, O. 1975 "Die Innenausstattung der Nikolaoskirche in Myra", *Myra*, Ed. J. Borchhardt, Berlin, 360-425.
- Feld, O. 1977-1978. "Christliche Denkmäler aus Milet und Seiner Umgebung", *Istanbuler Mitteilungen*, 25: 197-209.

- Fıratlı, N. 1970. "Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları, 1966-1970", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 29 (2): 109-160.
- Filipova, S. 2008. "Sculptures Médiévales des XIe et XIIe siècles en Asie Mineure", *La sculpture byzantine VIIe - XIIe siècles. Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000), Supplément au Bulletin de correspondance hellénique*, Ed. C. Pennas ve C. Vanderheyde, Paris, 183-197.
- Goffinet, É. 1962. "L'église Saint-Georges à Delphes", *Bulletin de correspondance hellénique*, 86 (1): 242-260.
- Grabar, A. 1976. *Sculptures Byzantines du Moyen Age, II (XI-XIV. siècle)*, Paris.
- Hall, A. ve M. Waelkens. 1982. "Two Dokimeian Sculptors in Iconium", *Anatolian Studies*, 32: 151-155.
- Hasluck, F. W., 1973, *Christianity and Islam under the Sultans*, 1, Ed. M. M. Hasluck, New York.
- Iverson, E. A., 2008, "Middle Byzantine Sculptors at Work: Evidence from a Church at Amorium", *La sculpture byzantine VIIe - XIIe siècles Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000), Supplément au Bulletin de correspondance hellénique*, Ed. C. Pennas ve C. Vanderheyde, Paris, 487-510.
- Karpuz, H. 2009. *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 42, Konya*, 1-3, Ankara.
- Keskin, E. 2010a. *Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Keskin, E. 2010b "Çorum İlinde Bulunan 5.-6. Yüzyıllara Ait Attika Tipi Sütun Kaideleri", *Bizans ve Çevre Kùltürler, Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan*, Ed. S. Doğan ve M. Kadiroğlu, Ankara, 228-234.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. 2010. *Konya İl Merkezi Taşınmaz Kùltür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Konya.
- Konyalı, İ. H. 2007. *Konya Tarihi*, Konya.
- Mango, C. ve E. J. W. Hawkins. 1964. "Additional Notes", *Dumbarton Oaks Papers*, 18: 299-315.
- Mavroidi, M. S. 1999. *Γλυπτά Του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών. Κατάλογος*, Atina.
- Mercangöz, Z. 2008. "Réflexions sur le Décor Sculpté Byzantin d'Anatolie Occidentale", *La sculpture byzantine VIIe - XIIe siècles. Actes du colloque international organisé par la 2e Éphorie des antiquités byzantines et l'École française d'Athènes (6-8 septembre 2000), Supplément au Bulletin de correspondance hellénique*, Ed. C. Pennas ve C. Vanderheyde, Paris, 81-103.
- Mimiroğlu, İ. M. 2013. "A Building Dedicated to Archangel Michael: The Hagia Eleni Church in Sille", *Sille Hagia Eleni Museum*, Ed. İ. M. Mimiroğlu, İstanbul, 174-219.
- Niewöhner, P. 2007a. *Aizanoi, Dokimion und Anatolien. Stadt und Land, Siedlungs- und Steinmetzwesen vom späteren 4. Bis 6. Jahrhundert n. Chr.*, Wiesbaden.
- Niewöhner, P. 2007b. "Byzantinische Steinmetzarbeiten aus dem Umland von Milet", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, 1: 1-28.

- Niewöhner, P. 2008. "Mittelbyzantinische Templonanlagen aus Anatolien. Die Sammlung des Archäologischen Museums Kütahya und ihr Kontext", *Istanbulur Mitteilungen*, 58: 285-345.
- Ötügen, S. Y. 1996. *Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa*, Istanbulur Mitteilungen, Beiheft 41, Tübingen.
- Parman, E. 2002. *Ortaçağda Bizans Döneminde Phrygia (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Taş Eserleri*, Eskişehir.
- Pekak, S., 1998, "Niğde-Andaval (Aktaş)'daki Konstantin Helena Kilisesi", *19. Kazi Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2: 567-592.
- Peschlow, U. 1975. "Byzantinische Plastik in Didyma", *Istanbulur Mitteilungen*, 25: 211-257.
- Peschlow, U., A. Peschlow-Bindokat ve M. Wörrle. 2002. "Die Sammlung Turan Beler in Kumbaba bei Şile (II) Antike und Byzantinische Denkmäler von der Bithynischen Schwarz-meerküste", *Istanbulur Mitteilungen*, 52: 429-522.
- Ramsay, W. M. 1918. "The Utilisation of Old Epigraphic Copies", *The Journal of Hellenic Studies*, 38:124-192.
- Ramsay, W. M. ve G. L. Bell. 1909. *The Thousand and One Churches*, London.
- Salvatore, M. ve N. Lavermicocca. 1980. "Sculture Altomedievali e Bizantine nel Museo di Bari. Note Sulla Topographia di Bari bizantina", *Rivista Dell'istituto Nazionale D' Archeologia Estoria Dell' arte*, 3: 93-135.
- Sarıköse, B. 2009. *Sille Bin Yıllık Birliktelik*, Konya.
- Scranton, R. L. 1957. *Medieval Architecture: In the Central Area of Corinth*, Corinth, 16, Princeton.
- Sodini, J. P. 1996. "La Basilique De L'Acropole Haute De Xanthos", *Anatolia Antiqua*, 4: 201-229.
- Sodini, J. P. 2002. "Marble and Stoneworking in Byzantium, Seventh-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, Ed. A. E. Laiou, Washington D.C, 129-146.
- Temple, Ç. 2001. *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilisesi ve Kazısında Bulunan Sütun ve Sütun Başlıkları (1989-1996)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Temple, Ç. 2011. "Nevşehir Müzesi'nde Bulunan Bizans Dönemi Mimari ve Liturjik Taş Eserleri", *Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim*, Dr. A. Mine Kadiroğlu'na Armağan, Ed. C. Erel vd., Ankara, 537-552.
- Tezcan, H. 1989. *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul.
- Türker, A. Ç. 2009. "Byzantine Architectural Sculpture from Akköy on the Middle Scamander Valley in Hellespontus", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 201-218.
- Vardar, L., 2006, "Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: Ankara ve Eskişehir İlleri", *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1:267-282.

- Vardar, L. 2008. "Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: Ankara ve Eskişehir İlleri", *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 3:453-468.
- Yalçın, A. B. 2001. "Anadolu'da Orta Bizans Dönemi Mimari Plastiği ve Bilinmeyen Bir Örnek", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler*, Ankara, 549-562.
- Yıldırım, Ş. 2006. *Philomelion'daki (Akşehir) Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18